

Az utolsó európai

Habsburg Ottónak, útleveleiben jegyzett nevén dr. Otto von Habsburg–Lotharingennek négy állampolgársága volt: német, osztrák, magyar és horvát – vagyis egy nyugati és három közép-európai. Vélhetően halála sem csillapítja a dinasztia múltjáról és kontinentális tevékenységéről folytatott sok évszázados vitát, mely indulatokban, téveszmékben és közönséges hamisításokban egyaránt bővelkedik. Bár nem az ezeregyszáz éves famíliára, csupán annak egy kiemelkedő személyiségére emlékezünk, az értékelést maga Habsburg Ottó nehezítette meg. Nem tudták rávenni, hogy tagadja meg a családját, még annak rosszhírű tagjait sem, legfeljebb nem beszélt róluk, más szóval: nem akart visszamenőlegesen ítélni. Magyarországon leggyakrabban Ferenc Józsefnek az 1848–49-es forradalom és szabadságharc megtorlásában játszott szerepével szembesítették. A tizennyolc éves császárt nem tájékoztatták az aradi ítéletekről (a kivégzéseket Zsófia főhercegnő és a kamarilla szorgalmazta), majd amint tudomást szerzett róluk, Haynau tábornagyot megfosztotta minden tisztségétől. Kétségtelen: birodalomban gondolkodott, ahogy az akkori Európa uralkodóházai, de magyargyűlölettel legelszántabb ellenfelei sem vádolhatták. Az efféle támadásokra Habsburg Ottó szó szerint így felelt: „Nézzék, mi egy régóta politizáló család vagyunk, és a politikának megvannak a maga árnyoldalai.” A Habsburg-ház fejeként egyetlen alkalommal emlékeztetett rá: Kosuth Lajos fia Ferenc József minisztere volt.

Kevesebben tudnak egy jóval fontosabb kijelentéséről, melyet az Európai Parlament magyar ügyekkel foglalkozó delegációja alelnökeként tett, nem sokkal az 1989. augusztusi Pán-európa piknik után. A sorsfordító esemény egyik főszervezője és védnöke – amikor is közel hétszáz keletnémetnek sikerül átjutnia a magyar–osztrák határon – majd egy nyugati újságíró kérdésére így válaszol: „Nagyon szeretek együtt dolgozni a magyarokkal. Nemcsak azért, mert egy vagyok közülük, hanem azért is, mert a magyarok elsősorban hazafiak, nem pedig pártemberek.”

Fogadjuk el, hogy ilyen szavakat dinasztikus érdek már rég nem sugallhatott. Fogadjuk el, hogy a bajor Keresztényszociális Unió európai képviselője, Habsburg Ottó akkor sem, később sem kívánt politikai szerepet játszani Magyarországon, hiszen elhárította a Független Kisgazdapárt köztársasági elnöki jelölését, s más felkínált tisztségeit is köszönettel visszautasította. Végül fogadjuk el, hogy a rendszerváltozás kezdetén a magyarság túlnyomó többsége valóban inkább viselkedett hazafiként, mint ilyen-olyan pártok és pártocskák híveként. A dinasztia és annak tagja, Habsburg Ottó ellenfeleit bizonyára a fenti kijelentés sem győzi meg, főképp azokat nem, akik a magyar történelemről Thaly Kálmán, Thallóczy Lajos, Takáts Sándor, Vas Gereben, Herczeg Ferenc, Donászy Miklós, Madarász József, Ugron Gábor és más izzón hazafias szerzők, politikusok, parlamenti képviselők írásai és beszédei alapján tájékozódnak. Umberto Eco, a világhírű nyelvész és író *Az új középkor* című esszé-kötetében e jelenség kapcsán írja: „A múlt nem ér véget. Sőt még csak nem is múlt.”

Habsburg Ottó „magyar ellenzékét” több száz éves történelmi sérelmek motiválják még akkor is, ha a történettudomány azok jórészenek tarthatatlanságát rég bebizonyította. Ismert toposz a Habsburg-semmittevés és az ország kiszolgáltatása a török hódoltság idején, holott a kép ennél jóval árnyaltabb, sőt számtalan tény egyszerűen ellene szól. Van egy kiváló magyar történész: Gönczi János, aki a kilencvenes évek elején öt esztendeig dolgozott a bécsi Hadilevéltárban, majd kutatásait *Reform vagy kudarc?* című kötetében tette közzé. A szaktudomány művelőitől eltekintve méltánytalanul kevesen tudnak róla, míg az 1800-as évek végén ugyancsak a bécsi Hadilevéltárban ügyködő kegyesrendi pap-tanár, Takáts Sándor honfiúi keblünket dagasztó színes írásait százezrek olvasták. Gönczi János a számok alapján megállapítja: a Habsburgok a XVI. században évtizedeken át a Magyar Királyság jövedelmeit messze meghaladó összegeket fordítottak védekezésre, többek közt a cseh–morva és a felső–ausztriai rendek, valamint a német fejedelemségek felajánlásai alapján, ugyanakkor elkeseredett háborúkat vívtak a Rajna mentén és Észak-Itáliában. Az Adriától Észak-Magyarorszáig húzódó erődvonal 1600 várát és palánkját tartották fenn több-kevesebb ráfordítással, köztük főúri magánvárakat is. Nem esik szó arról, hogy Buda visszavívásának első kísérletek a közel nyolcvaneres seregben alig tizenkétezer magyar küzdött, hogy a támadók közt 860 olasz tengeresz (!) harcolt, hogy Béctől Pest-Budáig a Duna mentén a vegyes nyugati kontingens miatt tucatnyi pénzváltó állomást létesítettek, s hogy az ostrom csillagászati költségeit a birodalmi gyűlés – vagyis annak kieszközölje, a Habsburg-ház – állta. Lehet rá mondani: saját érdekükben, hisz magyar királyok is voltak –, de közönyről, kivált felelőtlenségről arra az időszakra nézve aligha beszélhetünk.

A leuveni egyetemen államtudományokból, jogból és szociológiából doktorált Habsburg Ottó mindezekkel tisztában volt, ennek ellenére sose tette szóvá, s a historizáló támadások cáfolatával sem bíbelődött. Tudta, hogy mások a történettudomány kíméletlen tényei, és más a nemzeti emlékezet. Mosolyogva vette tudomásul, hogy Trianon után nem a '48-as honvédeknek nyugdíjat alapító, menhelyüket saját ún. „civilistájából” fedező Ferenc Józsefet méltatták, hanem a magyarbarátnak tekintett Erzsébet királynét, mert részben magyarokkal vette körül magát, s mert szeretett Gödöllőn tartózkodni, ott nyaktörően lovagolni és bálozni (felséges férjétől a lehető legtávolabb, akár Gödöllő, akár Kréta volt az úticél). Habsburg Ottó belátta, hogy Magyarország utolsó jelentős külpolitikai sikere, az 1867-es kiegyezés, annak összes gazdasági, kulturális és egyéb hozadéka ellenére vegyes emlékezetű, nem utolsó sorban Ady Endre, Szabó Dezső és számos népi író elmarasztaló nézetei nyomán. Elfogadta, hogy az uralkodóházak megítélése és a történelmi viták állásfoglalásai Magyarországon éppúgy érzelemvezéreltek, mint bárhol Európában. Valaha élt és élő históriai személyiségek pártatlanságra nem számíthatnak, hisz a politika nem száraz tudomány, s legtöbbször nem ideális, hanem lehetséges megoldásokat javasol.

Ennek kapcsán Habsburg Ottót eltökélt magyar hívei két alkalommal támadták, legalábbis értetlenségüket juttatták kifejezésre. Az egyikre azért került sor, mert leánya, Walburga főhercegnő budavári esküvőjén a vendégek közt jelen lehetett az MSZP elnöke, Horn Gyula miniszterelnök; a másikra fia, György utazó nagykövetté kinevezése miatt. A válasznak első ízben fültanúja voltam, s az így szólt: „Minden legitim, demokratikusan megválasztott politikussal szóba kell állni.” Tanulságos felelet, nemcsak napjaink Magyarországon, hanem az Európai Unió berkeiben is, ahol egynémely politikai

csoportok nem röstellnek elvitatni a tavalyi választások győzteseinek erkölcsi fölhatalmazását és mozgásterét, ugyanakkor a párbeszédet méltánytalan, már-már gyermeketeg hangvételű támadásokra használják.

Habsburg György megbízatása egy szimpla felismerésből fakadt, nevezetesen: a magyar diplomácia netán vele (is) kamatoztathatja az európai uralkodóházakhoz, valamint a születési- és pénzarisztokráciához fűződő viszonyát, mi több, tekintélyes édesapja, Habsburg Ottó félévszázados kapcsolatrendszerét. György utazgatott, tárgyal, barátkozott, bizonyára nem csekélyebb hatásfokkal, mint a megpuccsolt miniszterelnök, Medgyessy Péter fájdalomdíjként kapott utazó nagyköveti posztján. Horn Gyula Habsburg György kinevezésével bizonyos politikai éleslátásról is tanúságot tett. Nemcsak a várható eredményt vette fontolóra, hanem azt is, hogy a döntés – főképp Ausztriában és Németországban – népszerű, ugyanakkor erősen megosztja a a Habsburg Ottóval rokonszenvező magyar közvéleményt, és kikezdi a belé helyezett bizalmat.

A közép-európai nemzetek vagy nem tudnak róla, vagy elfelejtették: édesapja, Károly császár és király az egyetlen európai uralkodó, aki megkoronázása után, XV. Benedek pápához csatlakozva, nyomban véget akart vetni az Osztrák–Magyar Monarchia, vagyis a térség háborús részvételének. A törekvés sikertelensége nem rajta múlt, de nem is gróf Tisza István miniszterelnökön. Ezzel szemben sikerrel járt a háborút eltökélten szorgalmazó Antant, mely Talleyrand hercegnek Napóleon legyőzése után, 1815-ben a bécsi kongresszuson elhangzott nevezetes mondásáról feledkezett meg: „Ausztriát, Európa bástyáját nem szabad lerombolni.” Ez a kóros amnézia – meg a rövidlátó és méltánytalan Párizs-környéki békerendszer – vezetett az orosz bolsevik hatalomátvitelhez, a náciizmus kialakulásához, a második világháborúhoz, az európai szovjet térnyeréshez, a vasfüggönyhöz, a hidegháborúhoz és annak máig ható történelmi következményéhez: Kelet-Közép-Európa és a Nyugat-Balkán szinte orvosolhatatlan lemaradásához. A várható fejleményekre és az európai ellenállás szükségességére időben, számos alkalommal figyelmeztetett a fiatal Habsburg Ottó, a Páneurópa Uniót 1921-ben megalapító politikai mentorával, Coudenhove-Kalergi gróffal együtt – mindhiába. A nemzetek még ma sem, az Európai Unión belül sem hajlandók igazán összefogni, hiába a számtalan régi-új tanulság. A fentiekre utalt Habsburg Ottó egy ironikus kérdése valamelyik Ausztria–Magyarország-futballmeccs kapcsán: „Ki az ellenfél?”

Halálakor az ember, a politikus és az európai államférfi emlékének a magyar országgyűlés egyperces néma felállással adózott. Nemcsak azért, mert demokráciafelfogása és politikai filozófiája nyomán valóban szóba állt, sőt szót érteni is próbált minden szabadon választott párt vezetőivel, hanem mert válságos napjainkban egész életútja arra emlékeztet, hogy elment a XX. század legnagyobb élő tanúja, tán az utolsó európai.

HOGYAN LETT AZZÁ?

Rövid kitérő: a svájci Habichtsburg (Héjavár) grófjai az ezredforduló után – mint később annyiszor – előnyös házasságok révén tettek szert növekvő vagyonra és tekintélyre. E felfogásukról tanúskodik egy nekik tulajdonított középkori mondás: „Ám háborúznak mások, te, boldog Ausztria házasodj.” A hatalom megszerzésének kezdete 1273, Habsburg Rudolf német-római császárrá választása, majd az 1278. évi morvamezei (dürnkruti) csata, mely a birodalom trónjára vágyó cseh II. Ottokár és csapatai megsemmisítésével végződött. Sajá-

tos, hogy Rudolfnak a győzelmet magyar segítséggel: IV. László király lovas kun íjászaival sikerült kivívni.

Bő hatszáz évvel a történekm után, 1912-ben született Habsburg Ottó, IV. Károly osztrák császár és magyar király, valamint Pármai Zita Mária Adelgunda első gyermeke (esküvőjü-kön jelen volt a fiatal Horthy Miklós korvettkapitány is). IV. Károlyt 1916 év végén koro-názták magyar királlyá. Jól ismerve országai helyzetét, különbke kötését fontolgatta, csak-hogy a törekvés megvalósulását a francia Briand-kormány bukása, a császári Németország kitartása, az oroszokkal kötött breszt-litovszki megállapodás és az éledező olasz nacionaliz-mus lehetetlenné tette. A központi hatalmak a háborús anyagszatát elvesztették, IV. Károly a trónját, visszatérési kísérletei kudarcba fúltak. A kapituláció után az Osztrák–Magyar Mo-narchia szétverésében döntő jelentőségű volt az Antant mohósága, Clémenceau francia mi-niszterelnök irracionális bosszúvágya és a birodalom népeinek önállósulási szándéka, majd az a polgári radikális és bolsevik–anarchista igyekezet, mely Ausztriát és Magyarországot for-radalomba taszította. IV. Károly helyzete egy rosszul előkészített királypuccsal tarthatatlan-ná vált, végül a britek a Glowworm hadihajóval családostul Madeira szigetére vitték. Az élők közül Funchalban, 1922-ben távozott.

Az özvegy Zita császárné – elfogadva XIII. Alfonz király meghívását – Madridba költö-zött, majd Lequitóba, egy kis baszkföldi házba, melyet a spanyol nemességtől kapott. Ott élt a család 1929-ig. Ottó iskoláztatásához spanyol és angol internátusokat ajánlottak, ám Zita osztrák és magyar gimnáziumi képzés mellett döntött. Híresen kötelességtudó fiának két-nyelvű tananyagot kellett párhuzamosan elsajátítania. Képzésében hat magyar szerzetes vett részt. A tanulás reggel hattól – reggelivel és ebédszünettel – este kilenc óráig tartott, nyári szünet nélkül. Két kedvenc tárgya a magyar irodalom és az európai történelem. Érettségi vizsgabiztosa Ady Endre fivére, Ady Lajos tankerületi főigazgató. Ami a sportot illeti: ke-rékpározott, teniszezett, futott, úszott, vívott és lovagolt, később biciklivel járt a vasútallo-másra, onnan vonattal a leuveni egyetemre. A családot d’Ursel gróf hívta Belgiumba, majd Croix márki Schloss-Ham nevű kastélyában élt. Az addigra hét nyelven beszélő Habsburg Ottó jogot, államtudományokat, közgazdaságtant és szociológiát hallgatott, majd doktori disszertációjához Berlinben végzett levéltári kutatást. Ott találkozott Hindenburg tábornagy köztársasági elnökkel és a száműzött Vilmos császár fiával. Az ifjabb Honhenzollern közve-títeni próbált Ottó és Hitler kancellár, illetve Göring porosz miniszterelnök között. Kevés-sé ismeretes, hogy Hitler a trónt is felajánlotta Ottónak, ám ő elutasította, mert nem kívánt a nácik osztrák helytartója lenni. Ettől az egyetlen alkalomtól eltekintve sose lépett velük kapcsolatba, s a kommunistákkal sem. 1935-ben, doktori értekezése megvédésekor az egyik opponens megjegyezte: „A fiatal Habsburg a világ első trónvárományosa, aki szabályszerű doktori címhez jutott” (húga, Etelka főhercegnő doktori disszertációjának címe: „A magyar tanya”).

Habsburg Ottót 1930-ban tizennyolc évesen nagykorúsították. Születésnapj vacsorá-ján díszmagyarba öltözött. Ennek azért volt jelentősége, mert magyar kötődését a vise-let is kifejezésre juttatta, bár országunkban a Habsburg-ház megítélése vegyes, inkább elmarasztaló volt. Ugyanakkor Ausztriában, főképp Tirolban a restauráció esélyei meg-növekedtek. Habsburg Ottót 1931-ben Anpass község – elsőként – díszpolgárává válasz-totta, majd a példát 1938-ig ezerhatszázhárom osztrák település követte. Egyes törté-nészek szerint Dolfuss kancellár hajlott a császárság visszaállítására, csakhogy 1934-ben a nácik meggyilkolták, monarchista érzelmű utódát, von Schussniggot pedig halálosan

megfenyegették. Immár nemcsak Közép-Európát, a teljes földrészt veszélyeztette az a nagynémet ideológia, melytől annak idején a német egység atyja, Bismarck kancellár is óvott: „Ez az, amit Európa sose fogadna el.” Habsburg Ottó akkoriban így fogalmazott: „Európa számára elviselhetetlen volna, ha ez az erőkoncentráció egy totális diktatúra által kormányzott, a germán hegemonia szolgálatában álló, Anschlussal kibővített Németország kezébe kerülne.”

Magyarország szemben állt a Monarchia utódállamaival, a Vas, Moson és Zala vármegye egy részét elharácsoló Ausztriával és a Habsburg-házzal is. Horthy Miklós kormányzót és köreit érzékenyen érintette a hazai legitimizmus térhódítása, és néhány arisztokrata, köztük a nácik által később elhurcolt gróf Sigray Antal fellépése, s még inkább jeles szellemi embereinké: Szekfü Gyuláé, Krúdy Gyuláé, Pethő Sándoré és Echard Tiboré. Kivált jelentősnek minősült az országszerte ismert zalaegerszegi apát: Mindszenty József nyílt királypártisága. A majdani bíboros – érzelmi okok mellett – a Magyar Királyság elszigetelődését és a gyors ütemben terjedő nácizmust akadályozó tényezőnek vélte az újjászervezendő dunai monarchiát. Ő és hívei jól tudták, hogy Habsburg Ottó nem csupán a dinasztia trónörököse, hanem európai és magyar ügyekben egyaránt naprakész politikus, aki tíz magyar lapot járat. A főnemesség és a klérus mellett szoros kapcsolatban állt néhány kereszténydemokrata-kisgazda politikussal, zsidó nagyiparosokkal, sőt írókkal-újságírókkal is. Hamarosan megalakult a Magyar Szentkorona Szövetség, élén Sigray Antal gróffal, aki életcéljának tekintette a restaurációt.

Közben Habsburg Ottó Európa-szerte küzdött Ausztria hitlerizálódása és a várható Anschluss ellen. Von Schussnigg osztrák kancellártól újabb és újabb ajánlatokat kapott, ám azokat mint a nácizmus terjeszkedését és a háborút elősegítő terveket rövid úton elutasította. Kevesen tudják, hogy a Litvinov-féle szovjet külpolitika is tervbe vette egy Duna-menti ütközőállam létrehozását és a Habsburgok visszahívását. Erre az addig engesztelhetetlenül Monarchia-ellenes csehek is foglalkozni kezdtek egy osztrák–cseh–magyar államszövetség kialakításával, végül a szovjetek Sztálin német orientációja és saját területi igényeik miatt az ötletet elvetették. Habsburg Ottó akkoriban Svájcból irányította az osztrák monarchistákat, védelmi osztagokat próbált szervezni, és a munkásság felfegyverzését szorgalmazta. Érdeklődött a francia és a brit kormánynál, mit szólnának, ha Miklas osztrák köztársasági elnök nemzeti ellenállási kormány alakításával bízna meg, de míg a Nyugat tétlenkedett, Hitler csöppet se habozott. Ez az, amit a háború után a győztesek nagyon nem szerettek hallani (ma sem).

Kötetek tucatjai születtek Habsburg Ottó háborús éveiről. Ő maga is sokat írt róluk. A történeteket a ráruházott „európai” jelző miatt érdemes összefoglalni. Jóllehet semmilyen politikai tisztsége, megbízása nem volt, jelentős személyiségek hallgattak rá, legalábbis meghallgatták. Még az amerikaiak is tisztában voltak mély Közép-Európa-ismeretével. Az Anschluss napjaiban rövid párizsi kitérő után – ahol a még létező osztrák konzulátuson találkozott néhány emigránssal, megjósolta a háború kitörését és a nácik elkerülhetetlen bukását – az Egyesült Államokba utazott. Előzőleg létrehozta az osztrák menekültek szervezetét, futár- és hírszerző szolgálatot működtetett, rádióbeszédet tartott, nyilatkozott és agitált, ám személyéhez a Hitlerrel egyezkedő Párizs és London hűvösen, mondhatni: elutasítóan viszonyult, Rooseveltnél azonban szívélyes fogadtatásáról biztosította. Kalandos úton Washingtonba repült, s az elnököt azonnal tájékoztatta Ausztria behódolásáról és arról, hogy

gróf Teleki Pál miniszterelnök garantálja: Magyarország nem hajlandó a nácik előtt kapitulálni. Kifejtette súlyos ellenérzéseit a trianoni békediktátum iránt, egyben hangsúlyozta, hogy a revíziós törekvés nem tekinthető sovinizmusnak. Válaszában Roosevelt elismerően nyilatkozott Telekiről, és egyetértett azzal, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolása súlyos hiba volt, mert „...Európa szívében felszabadította az agresszió erőit”. Habsburg Ottó tárgyalt Cordell Hull külügyminiszterrel is, majd meghívták a Szenátusba, ahol felállva, vasptappal ünnepelték.

Az USA-ból Belgiumba visszatérve a család épp indult a francia határra, amikor a Luftwaffe bombázni kezdte lakóhelyüket, a Ham kastélyt. A páncélos ék támadása elől Spanyolországba, majd Portugáliába menekültek, végül az Egyesült Államokba, ahol a Massachusetts-i Royalstone birtokon rendezkedtek be. Habsburg Ottó újabb meghívást kapott Rooseveltnél, de törekvése: egy osztrák emigráns kormány megalakítása a menekültek széthúzása s főképp a szocialisták ellenállása miatt meghiúsult. Kormányfőnek a Páneurópa-gondolat atyját, Coudenhove-Kalergi grófot ajánlotta, de a koncepciót végül az amerikaiak is elvetették, számításba véve a Szovjetunió és az utódállamok tiltakozását. A tervezettel csak a lengyel menekültkormány miniszterelnöke, Sikorski tábornok értett egyet, de neki sem sikerült megnyernie a britek támogatását.

Habsburg Ottó ezek után egy osztrák zászlóalj szervezésébe kezdett, de még ez ellen is dühödött szovjet–csehszlovák kampány bontakozott ki. A kudarc nem szegte kedvét; a kanadai Québecben Winston Churchill miniszterelnökkel tárgyalt. Európa háború utáni jövőjét nagyjából egyformán ítélték meg, eltekintve attól, hogy Habsburg Ottó Horvátország függetlensége mellett érvelt, míg Churchill Jugoszlávia feltámasztása mellett kardoskodott. Az egykori Monarchia trónörököse már 1943-ban az önálló horvát állam mellé állt, ami nem kevesebbet jelent, mint hogy őfelsége miniszterelnöke a Habsburgok történelmi tapasztalataival szemben egyszerűen alulmaradt. Mindenesetre Churchill mellett szól, hogy a szövetségesek közt egyedül ő ismerte fel a szovjet veszélyt, melyre Habsburg Ottó hiába igyekezett az amerikaiak figyelmét felhívni. A trónörökös úgy vélte: az angolszászok éppolyan vakok a bolsevik világhuralmi terveket illetően, mint amilyen rövidlátást Hitlerrel szemben tanúsítottak. Minden követ megmozgatott, hogy a hatalmak igyekezzenek Magyarországot a háborúból kivonni és semlegesíteni. Keményen ellenezte a cseh Eduard Benesnek a szudétanémetek elűzését célzó terveit, mondván: felborítja a közép-európai etnikai egyensúlyt, kollektív bűnt állapít meg, és csillapíthatatlan ellentéteket szül. (Németországnak ugyan sikerült integrálnia a kitaszítottak millióit, de az újszülött Szlovákiában a „magyar kérdést” úgy tartják napirenden, mintha be sem fejeződött volna a második világháború.)

Közben Horthy Miklós kormányzó megvált a németbarát Bárdossy László miniszterelnöktől, helyébe az angolszász orientációjú Kállay Miklóst nevezte ki. A kormányfő nemcsak a háborút tekintette kilátástalannak, de erősen tartott az utódállamok revansvágyától és a szovjet terjeszkedéstől. Tájékoztató jellegű megbeszéléseket kezdeményezett a nyugati hatalmakkal, melyekre Svédországban, Törökországban, Portugáliában és a Vatikánban került sor. Különmegbízottjaként Rómába küldte Barcza György követet, akit a britek ott és akkor (még) bátorítottak. Végül a kormány emberei – a hazai legitimisták, köztük Wodianer Andor báró lisszaboni nagykövet, Szegedy-Maszák Aladár volt berlini követségi titkár, Szent-Iványi István, a Külügyminisztérium munkatársa és mások közvetítésével – hivatalosan is pühatolóztak Habsburg Ottónál, csakhogy a német titkosszolgálat magyar informátorai révén első perctől fogva tudott a kiugrási tervről. Horthyék gróf Bethlen István segítségével gya-

núttanul tájékoztatták Cordell Hull amerikai külügyminisztert, gróf Esterházy Móric pedig Habsburg Ottót. Az üzenetek jöttek-mentek Kállay Miklós, magyar diplomaták, közéleti személyiségek és a trónvárományos között – a teheráni konferenciát megelőzően –, csakhogy az országot megszállták a németek, s ezzel végképp a vesztes oldalra sodródott. Habsburg Ottó vatikáni kapcsolatai révén (is) mindent megtett, hogy Horthy kormányzó köreiben tudatosítsa: az angolszászok lényegében jóváhagyták Sztálin hódító törekvéseit, és az a terület lesz a szovjetké, ahol épp tartózkodnak. Igyekezett a magyar kormányt a háborúból kilépésre ösztönözni, egyben megjósolta, hogy ellenkező esetben bizonyosan sor kerül az ország szovjet megszállására, a térkép átrajzolására és a kommunista diktatúra bevezetésére. Horthyék haboztak, többek közt azért, mert egyre kevésbé bíztak a németbarát főtisztekben. Azt is tudták, hogy még a vezérkar sem mentes a Wehrmacht, az Abwehr és a Gestapo kémeitől.

Mint ismeretes, a teheráni–jaltai konferencia, majd a párizsi békeszerződés szentesítette a világ újrafelosztását, a kelet-közép- és dél-európai diktatúrák létrehozását, végül a Churchill által találóan vasfüggönynek nevezett több ezer kilométeres határzár és a berlini fal kiépítését. Az angolszász politikusok az első világháború tévedéseit megismételve újfent egy instabil Közép- és Dél-Európa létrejötténél bábáskodtak, áldásukat adták egy óriási európai térség szovjet gyarmattá süllyesztésére, és közvetve százezrek halálához járultak hozzá. Ez a döntés az itt élő népeket történelmük legsúlyosabb elnyomatásába lökte, miközben a régi keletű ellentéteket csöppet sem csillapította. Fél Európa a szovjet birodalom foglyává vált; mind a „győztesek”, mind a háború vesztesei. Az államosítás egy csapásra véget vetett az egykori Monarchia úgy-ahogy megmaradt komparatív előnyeinek, végül a térséget úgy elszegegyítette, hogy hátrányos helyzetéből azóta sem sikerült kilábalnia. Habsburg Ottó mind Ezeket közvetlenül a háború után is hangsúlyozta, de még jóakarói is megmosolyogták. A nagypolitika, a Nyugat-Európában egyre erősödő szovjet befolyás, az ottani agresszív baloldal és a senki által meg nem kérdőjelezett antifasiszta szövegek a józan észnél – mint annyiszor – erősebbnek bizonyultak. Habsburg Ottónak várnia kellett, míg a Páneurópa-gondolat tisztán gazdasági alapokon terjedni kezd, és létrejön a szén- és acélközösség (Montánúnió), majd a Közös Piac, végül a német–francia megbékélés koronája: az Európai Unió. A kontinentális összefogás alapító atyái: Maurice Schumann, de Gasperi és Konrad Adenauer nemcsak jól ismerték, de a földrész jövőjéről számos alkalommal konzultáltak vele. Más kérdés, hogy a hidegháború Habsburg Ottó nagy ívű Európa-konceptiója útjába állt. A Közös Piacnak és a NATO-nak volt elég gondja, míg sor került a kelet-közép-európai rendszerváltozásokra, felbomlott a Szovjetunió, és megkezdődött az Unió bővítése. A XX. századi történelem végvonaglását: a trianoni utódállamok szétesését és a délszláv polgárháborút ugyan nem lehetett megakadályozni – Habsburg Ottó előzőleg számtalanszor figyelmeztetett rá –, ám a változások nemcsak igazolták, de teret is adtak háromnegyed évszázados politikai pályafutása kiteljesedésének.

VISZONTAGSÁGAI A HÁBORÚ UTÁN

A geopolitikai realitások megakadályozták, hogy bekapcsolódjon szülőhazája, Ausztria közéletébe, sőt Renner kancellár az országból újfent kiutasította. Ekkor Belgiumba utazott, de a régens egy korábbi vitájuk miatt bevonatta diplomata-útlevelét. Rövid franciaországi tartózkodás után a monacói hercegség útiokmányával az USA-ba repült, és széles körű publikációs tevékenységbe fogott, majd Európába visszatérve jó kapcsolatokat

építgetett Konrad Adenauer német kancellárral és más befolyásos személyiségekkel. Még az erőszakosságáról és politikai éleslátásáról egyaránt hírhedt bajor miniszterelnökkel, Franz Josef Straussal is szívélyes viszonyban volt. Mikor a meglepő kapcsolatról faggatták, így felelt: „Mély barátságunk oka az, hogy ritkán találkozunk.” Kétségtelen tény: Habsburg Ottó a Német Szövetségi Köztársaság egyetlen politikusa, akinek mind pártja, mind a német külügy korlátlan szabadságot biztosított, s ő jócskán élt vele.

1950-ben egy nyugatnémet menekültkórházban megismert egy önkéntes ápolónőt. Magyar betegével nem tudott szót érteni, Habsburg Ottó tolmácsolt, majd a nővért, Regina Sachsen-Meiningen-i hercegnőt pár hónap után feleségül vette. A hölgy is menekültként dolgozott: apját, György herceget thüringiai kastélyából az oroszok 1945-ben elhurcolták, és a csernopoveci lágerben agyonverték.

Az eljegyzésre a bajorországi Possenhofen mellett abban a házban került sor, ahol Ferenc József és Wittelsbach Erzsébet eljegyezték egymást. Esküvőjüket Nancyban, Habsburg Ottó ősei, a lotharingiai hercegek kegyúri templomában tartották. Az oltár lépcsőjén két párna feküdt: az egyikben Ausztria, a másikban Magyarország földje. Egy ideig Rambouillet mellett a Clairfontaine kastélyban laktak, majd a bajorországi Pöcking városkába települtek.

1956-tól kezdődött Habsburg Ottó életének legnehezebb időszaka: ausztriai visszatéréseért folytatott már-már kilátástalan küzdelme. Bár az ország kereszténydemokrata kancellárjai nem elleneztek, szocialista politikusok – a mérsékelt Bruno Kreisky is – annál inkább. Esetükben egyrészt a repatriálást támogató Néppárt elleni taktika eleméről lehetett szó, másrészt arról, hogy tartottak a Habsburgok kártalanítási igényétől (maga Ottó számtalanszor közölte, hogy semmi ilyesmit nem óhajt). Végül az alsó-ausztriai tartományi kormány ugyan elismerte osztrák állampolgárságát, de beutazását továbbra sem engedélyezte. A hazatérés feltétele a trónigényről történő lemondás volt.

Csakhogy ez jóval többet jelent, mint egy rövid nyilatkozat. Habsburg Ottónak gondolnia kellett monarchista híveire, családjára, mindazokra, akik a lemondást óriási csalódásként, addigi áldozatos munkájuk és eszményeik lebecsüléseként élték volna meg. Arról nem szólva: lemondani csak megbízatásról vagy magántulajdonról lehet, márpedig a királyság intézménye nem megbízatás, és magántulajdonnak sem tekinthető. Ugyanakkor a monarchia feltámasztási szándékával vádolni Habsburg Ottót szimpla rosszhiszeműség, hiszen kezdettől fogva átfogó európai megoldásokat szorgalmazott.

Első lemondó nyilatkozata 1958 októberében született (ugyanazon év során ötödik gyermeke, a magyarul jól beszélő, országunkban évekig élő Walburga). Az osztrák szocialista kormány a dokumentumot kevesellte. Többek közt azt kívánta, hogy mondjon le a Habsburg–Lotharingiai-ház tagságáról, tehát családjáról is. A baloldal azzal riogatta a közvéleményt, hogy milliárdos vagyont perelne vissza. A méltatlan huzavona első felvonása 1961-ben Ottó kijelentésével végződött: „...a Habsburg–Lotharingiai-házban viselt tagságomról és minden ebből következő uralmi igényemről kifejezetten lemondok.”

Mégsem engedték haza. Kérélmé elöl az osztrák alkotmánybíróság kitért, a közigazgatási bíróság elfogadta, azonban Franz Olah belügy- és Bruno Kreisky külügyminiszter a határőrizeti szerveknek Habsburg Ottó beléptetését kifejezetten megtiltották. Az időhúzásnak 1966-ban az Osztrák Néppárt választási győzelme vetett véget. Június elsején a Belügyminisztérium beutazásra jogosító útlevelet állított ki, majd októberben Sarolta húgával átlépték a határt. Szülőhazájukban fél napot töltöttek. Ettől kezdve Habsburg

Ottó ausztriai tartózkodása rendszeressé vált, előadásaira ezrek voltak kíváncsiak, népszerűsége az egekbe szökött. Közel kétezer osztrák és bajor település tette díszpolgárává (később csaknem száz magyar település). A bajor CSU képviselőjeként bekerült a strasbourgi Európa Parlamentbe, majd bizottsági alelnökké és adatvédelmi biztossá választották. Strasbourgban évtizedeken át az egyetlen magyarul beszélő képviselő volt.

HABSBURG OTTÓ ÉS MAGYARORSZÁG

Tőkés László püspök egyebek közt arra emlékezik, hogy 1996-ban a strasbourgi parlamenti meghallgatáson közösen képviselték az erdélyi magyarságot s néhány alkalommal a határon túli magyarság egészét, nyelvi-kulturális és kollektív jogaikat egyaránt. Másokban az maradt meg, hogy német, francia és angol nyelvű előadásait nemzetközi fórumokon a jelenlevő magyarok kedvéért magyarul is megtartotta. Horvátországban természetesen horvátul beszélt. Nemcsak azért, hogy megértesse magát, hanem mert valóban magáénak érezte a kelet-közép- és dél-európai gondokat. Erőteljesen szorgalmazta a megszállt országok függetlenségét, a délszlávokét is, holott ők saját magukat szállták meg (Juhász György irodalomtörténész megállapítása). Erdélyi körútjakor és annak végpontján, az iskolaváros Székelyudvarhelyen tízezrek ünnepelték (a nyakas székelyek a város harangjait is megkondították, majd rezesbandával és népviseletbe öltözött lányokkal köszöntötték).

Mindez tekinthető nosztalgias gesztusnak, egyben elismerésnek, csakhogy Habsburg Ottó magyar elkötelezettségét jóval előbb, létfontosságú ügyekben igazolta. Nem eléggé közismert, hogy 1956 telétől tucatnyi memorandumban ostromolta a nyugati kormányokat az itthon maradtok és a menekültek érdekében egyaránt. 1959-es amerikai útja során négyszáz rádióállomás közvetítette a magyar kérdéssről tartott előadásait, világlapok tették közzé az '56-os forradalmat támogató álláspontját és a szovjet megszállást keményen elítélő nyilatkozatait. Mondanivalójára számos alkalommal hivatkoztak az ENSZ-ben és más nemzetközi fórumokon. 1956-tól írásai zöme Magyarországgal, a vasfüggöny lebontásával, Közép-Európa esélyeivel és a földrész egységesítésével foglalkozott. Az '56-os forradalom és szabadságharc emlékének ébren tartásáért egymaga többet tett, mint az összes nyugati politikus (olykor megmosolyogták, ha beszédeiben afféle modern Catóként vissza-visszatért a forradalomra). Végül elévülhetetlen érdemeket szerzett Magyarország NATO- és EU-tagságának szorgalmazásában is.

Habsburg Ottóval az első magyar interjút 1972-ben készítette Heltai András, a másodikat két évvel később Rényi Péter, a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettese. Az utóbbi gunyoros hangon írt, mintha az előző beszélgetés túl rokonszenvesre sikeredett volna. Heltai 1986-ban még egy interjút publikált, majd Bokor Péter készített kétrészes portréfilmet róla, melyet óriási sikerrel sugárzott a magyar tévé. 1988-ban az Anschluss ötvenedik évfordulóján Bécsbe érkezett. Díszszázad kísérte a Hofburgba. Onnan macskaugrásnyira van Budapest. Mielőtt magyar földre lépett, a mozik bemutatták Bokor Péter „Isten akaratából” című munkáját (a film nézettségi rekordokat döntögetett). Habsburg Ottó hivatalosan, az Európai Parlament delegációjának helyettes vezetőjeként érkezett a magyar fővárosba. Pár napos itt-tartózkodása valóságos diadalmenetté vált. Számos politikussal tárgyalt, köztük Németh Miklós miniszterelnökkel, egyházi vezetőkkel és a szerveződő ellenzék képviselőivel is. Csupán Antall Józseffel nem tudott szót érte-

ni, mert a későbbi kormányfő okkal-joggal tartott az elmarasztaló brit–francia reakcióktól és a környező országok magyarellenességétől (egy alkalommal részletesen kifejtette, hogy közel ötmillióan válnának a helyzet túszaivá).

Habsburg Ottó legnagyobb nemzetközi visszhangot kiváltó tette a határnyitás, azaz a nevezetes Páneurópa-piknik erkölcsi-politikai támogatása. Ez jelentősen megkönnyítette Pozsgay Imre döntését: ezrek szabad távozását, melynek egy hamis állítás ellenére Horn Gyula külügyminiszter csupán bejelentője – és nem szorgalmazója, főleg nem végrehajtója volt. Egy erről (is) szóló munka szerzője, a neves svájci–magyar újságíró, Oplatka András könyvbemutatóján Németh Miklós korábbi miniszterelnök egyértelművé tette, hogy a párthatározat Pozsgay Imre, a kormányhatározat az ő nevéhez kapcsolható. Azt sem rejtette véka alá, hogy a döntésben szerepet játszott az MDF alapító elnökségi tagja, Lezsák Sándor terve: a keletnémet menekültek elszállítása buszokkal és teherautókkal, majd járható dűlőkön és földutakon a határ áttörése. Lezsák okkal feltételezte, hogy magyar katonák a nőekkel-gyerekekkel zsúfolt járművekre nem fognak löni (ezt később megerősítette az adott határszakasz parancsnoka).

Habsburg Ottó érdeme, hogy a mély törésvonalakkal szabdalt magyar politikai térben konzervatívokkal, baloldaliakkal és liberálisokkal egyaránt képes volt szót érteni. Nem kevesen emiatt is gyanakodtak rá, holott a kezdettől fogva létező már-már abszurd ellentétek nem a politikusoknak, hanem az országnak okoztak jövátéhetetlen kárt. Sokan értetlenkedtek, hogy Medgyessy Péter miniszterelnökhöz kötődik a budapesti Habsburg Intézet felállítása, s hogy vezetésére az ismert balliberális egyetemi tanár, Gerő András kapott felkérést. Tárnyilagosan szemlélve: a magyar történelmet hétszáz éven át meghatározó dinasztia kutatását egy értéktudatos jobboldali kormánynak kellett volna kezdeményeznie. Azért, hogy a nemzeti oldal nem látott benne fantáziát, a balliberális társulat aligha felelős. Az ódzkodás inkább az MDF nép-nemzeti szárnyára, a Fidesz figyelmetlenségére, Habsburg-ellenes protestáns csoportokra és arra a sokrétű kurucos-radikális mozgalomra vezethető vissza, mely mostanság főképp a Jobbikban testesül meg.

Habsburg Ottó és Antall József viszonya talányos még a hozzájuk közel állók szemében is. Közös politikai családba tartoztak, ám két férfi csupán egy dologban értett egyet: Jugoszlávia felbomlásában és a délszláv polgárháború megjósolásában. Döbbenetes, hogy 1989-ben mindössze három politikus számított a nagyszerb gondolat és hatalmi ambíciók erőszakos érvényesítésére: Habsburg Ottó, Antall József és Helmuth Kohl kancellár (Ausztria fél évvel később jutott erre a felismerésre). Ők hárman elsőként tették nyilvánvalóvá, hogy Jugoszlávia fenntarthatatlan; reális cél legfeljebb a szétválás békés feltételeinek megteremtése lehet. Ők szorgalmazták először a két Németország egyesítését, figyelmen kívül hagyva a kezdeti brit–francia ellenállást, a még létező „béketábor” fegyveres fenyegetését és a súlyosan megosztott közvéleményt a Német Szövetségi Köztársaságban. Az elgondolás szerencsére találkozott a felbomló, veszélyesen instabil Szovjetunió és az USA érdekeivel is. Tán nem túlzó állítás: Habsburg Ottó nélkül Németország nem fejlődött volna gyors ütemben Európa vezető hatalmává, vagy később kerül sor a német egységre és a dinamikus növekedésre. Azóta nyilvánvaló, hogy a bivalyerős Németország nélkül mai formájában nem létezhetne az Európai Unió, és hosszan elhúzódott volna a közép- és dél-európai államok csatlakozása is.

Habsburg Ottó tevékeny élete során az egységesülő kontinensért, ezen belül Magyarország európai jövőjéért és a Nyugat nagy családjába történő visszafogadásunkért

küzdött. Bár az utóbbi maradéktalanul máig sem valósult meg, nem ő tehetett róla, inkább az évszázados előítéletek, nyers gazdasági érdekek és a hagyományos európai rövidlátás. Mi magunk is tehetünk róla. A rendszerváltozás óta elvesztegetett közel húsz év, a balliberális „államtalanítással” elegy korrupció, a népesség elöregedése, a születések fogyatkozása, a kultúra széttöredezése és az államadósság Magyarország súlyos tehertele. Habsburg Ottó nem segíthetett rajta, sőt a magyar belpolitikától tudatosan távol tartotta magát. Magyar állampolgár létére sose gyakorolt kritikát, mondván: nem itt él, és nincs politikai felhatalmazása.

A *Magyar Nemzetet* alapító Pethő Sándor unokája, Pethő Tibor, a lap neves munkatársa szerint: „Nem lehet kideríteni, milyen államfő lett volna Habsburg Ottó. Valószínűleg tiszteletre méltó párost alkottak volna Antall József miniszterelnökkel.” Elemzése végén Habsburg Ottó „elegáns és nívós közép-európaiságáról” ír – s ez megítélésem szerint inkább áll Karel Schwarzenberg herceg cseh külügyminiszterre (aki az elhunytal össze sem hasonlítható). Más európai dinasztiai tagjai sem. A *Magyar Nemzetben* publikáló Végh Alpár Sándor visszaemlékezését így fejezi be: „Alighanem nagy uralkodó lett volna.” Engem Habsburg Ottó történelmi küldetéséről egy közel hatvan éve írt mondat győzött meg: „A nemzetek határok nélküli Európáját akarom.”

WODIANER-NEMESSURI ZOLTÁN (1948) író, forgatókönyvíró, kommunikációs szakértő, főiskolai vendégtanár. Eddig közel félszáz hosszabb elemzése, tanulmánya és hét kötete látott napvilágot. A Magyar Páneurópai Unió budapesti elnöke.